

V

Concluzii generale

Concluziile de față rezumă principalele noutăți de descriere, analiză și interpretare prezentate în diverse puncte ale capitolelor precedente. Subliniem în continuare atât punctele în care considerăm că lucrarea noastră aduce un plus de înțelegere față de cercetările anterioare sau oferă argumente noi în cazul analizelor controversate, cât și chestiunile abordate mai pe scurt care considerăm că ar merita continuate în cercetări viitoare.

Analiză sincronică

- analiza principalelor categorii funcționale verbale ale românei

- ◆ negația

- dintre cele două poziții ale negației identificate de Zanuttini ([1994] 1998, 1997) în analiza limbilor romanice, în română este activă doar proiecția înaltă de negație; proiecția de negație selectează domeniul flexionar (NEGP > IP), constituind astfel limita între domeniul flexionar IP și domeniul complementizatorului CP

- negația propozițională se realizează prin adverbul de negație *nu* în majoritatea structurilor propoziționale și prin afixul *ne-* pentru propoziția nonfinită organizată în jurul gerunziului; statutul diferit al celor două mărci de negație (*nu* – adverb plin, grup sintactic, inserat ca specificator al proiecției de negație / *ne-* – afix, centru sintactic generat direct în NEG⁰) se corelează cu opțiuni sintactice diferite: *nu* blochează deplasarea verbului la stânga negației (e.g. encliză pronominală pentru imperativul pozitiv / procliză pronominală pentru imperativul negativ), inducând efecte de minimalitate sintactică, pe când *ne-* se încorporează prin adjuncție la stânga în structura gerunziului și permite deplasarea acestuia în domeniul C

- o problemă deschisă rămâne analiza afixului negativ *ne-*, mai exact măsura în care se poate oferi o analiză sintactico-semantică unitară, în care

ne- expresie a negației propoziționale și *ne-* afix lexical negativ prezintă același set de trăsături, iar diferențele de comportament dintre cuvintele negative formate cu *ne-* și propoziția nonfinită negată prin *ne-* rezultă din inserarea afixului *ne-* în compartimente diferite: componentul presintactic de formare a cuvintelor în cazul formațiilor lexicale cu *ne-* vs componentul sintactic pentru propozițiile nonfinite negative negate prin *ne-*

◆ pronumele clitice

– din punct de vedere tipologic, pronumele clitice ale românei sunt orientate către flexiune / verb (*I-oriented* / *V-oriented clitics*), nu către complementizator (*C-oriented clitics*)

◆ verbele auxiliare

– auxiliarele (nonpasive) sunt centre sintactice (clitice morfofonologice) care marchează în mod sistematic categoria gramaticală a modului (și modalității); din perspectivă comparată, natura auxiliarelor românești nu este surprinzătoare, deoarece, așa cum a arătat Anderson (2006), în diferite limbi, auxiliarele pot fi exponent pentru majoritatea centrelor sintactice verbale (mod, timp, aspect)

– transformarea istorică a verbelor lexicale în verbe funcționale (auxiliare) a constat, în mod sistematic, în pierderea trăsăturilor de timp și aspect (pe lângă pierderea structurii argumentale) și în păstrarea trăsăturilor de mod

– în structurile analitice, auxiliarul marchează modul (și modalitatea), iar verbul lexical marchează timpul și aspectul

– asumând o paradigmă reichenbachiană (v. Reichenbach 1947), care separă timpul vorbirii / timpul evenimentului / timpul referinței, rămân de stabilit cu mai multă claritate distribuția acestor categorii în proiecția verbală extinsă și exponentul pentru fiecare categorie; o altă problemă controversată este cea privitoare la temporalitatea formelor irrealis

◆ complementizatorul *să*

– distribuția elementului *să* conduce către interpretarea acestuia drept complementizator generat într-o poziție joasă a domeniului C (în FIN^0), nu drept marcă flexionară

– pe lângă construcția cu complementizator scindat *ca... să*, analizată ca activând ambele proiecții complete din domeniul C (*ca* în $FORCE^0$ și *să* în FIN^0) (Stan 2007; cf. Rizzi 1997), româna dispune și de construcția cu recomplementare / dublarea complementizatorului (cf. Fontana 1993) *să... să*, analizată în aceeași manieră

– deși am făcut o serie de observații privitoare la sintaxa construcției cu recomplementare *să... să*, atât în sincronie, cât și în diacronie, subiectul este

departe de a fi epuizat; această construcție merită, cu siguranță, o cercetare mai detaliată, în viitor

◆ adverbele clitice / semiadverbele

– adverbele clitice (*mai, cam, și, prea, tot*) au fost analizate drept centre sintactice care se generează în domeniul flexionar și se încorporează prin adjuncție la stânga în structura verbului

– semantica și distribuția diferită a semiadverbelor arată că acestea sunt generate în proiecții diferite: majoritatea semiadverbelor sunt aspectuale (generate în Asp⁰), însă un semiadverb ca *și* este la limita dintre temporal (anterior) și aspectual (perfectiv); în timp ce *mai* a beneficiat de o analiză mai detaliată, pentru alte semiadverbe este nevoie de analize mai amănunțite care să coreleze semantica cu poziția lor de generare, derivând și restricțiile de combinare specifice

• deplasarea verbului

◆ în română, nivelul general de deplasare a verbului este deplasare la flexiune (V-la-I), atât pentru formele sintetice, cât și pentru formele analitice

– formele sintetice se deplasează la cea mai înaltă proiecție verbală din domeniul flexionar, MOODP

– în cazul formelor analitice, auxiliarul se generează în centrul MOOD⁰, iar verbul lexical se ridică la T; în structurile cu auxiliar multiplu, categoriile de mod și modalitate au exponent diferit; auxiliarul *fi* marchează modalitatea irrealis (Avram 1999; Avram și Hill 2007)

– nivelul înalt de deplasare a verbului în româna modernă derivă din instanțierea paradigmatică săracă (v. Schifano 2015a) a categoriei modului

◆ deplasarea verbului în domeniul complementizatorului (V-la-C), diagnosticată prin encliza pronomelor clitice și/sau a auxiliarelor, este de asemenea prezentă în gramatica românei moderne; locusul deplasării la C este FINP

– trăsătura [+directiv] este responsabilă de deplasarea la C pentru imperativul pozitiv și în imprecățiile condiționale și subjonctivale

– gerunziul se deplasează la FINP în vederea verificării morfologiei nonfinite

◆ strategia generală de deplasare a verbului este deplasarea grupului verbal (*phrasal VP-movement*)

– efectele de adiacență a elementelor din nucleul verbal rezultă din blocarea specificatorilor proiecțiilor verbale (ocupați de verbul însuși / urma deplasării verbului)

– deplasarea verbală la C se manifestă în mod sistematic prin inversiune: auxiliarele (centre) rămân *in situ*, iar verbul lexical (grup) se deplasează la C

- formele nonfinite

- ◆ trăsătura [nonfinit] trebuie obligatoriu satisfăcută printr-un exponent propriu (este o trăsătură „tare” în terminologia din Chomsky 1995)
 - gerunziul propozițional satisface această trăsătură prin deplasare V-la-C
 - infinitivul propozițional satisface această trăsătură prin intermediul complementizatorului (cu origine prepozițională) *a*
 - complementizatorul infinitival *a* amalgamează centrele FIN⁰ și FORCE⁰ și nu permite generarea unei periferii stângi

- poziția constituenților

- ◆ atribuirea nominativului în poziție postverbală este liberă în română; subiectele preverbale sunt deplasate în periferia stângă propozițională
- ◆ de altfel, distribuția constituenților preverbali prin raportare la elementele funcționale din domeniul flexionar arată că aceștia ocupă poziții marcate informațional (topic, focus) în periferia stângă propozițională
- ◆ topica VOS se derivă prin procesul *object shift* (specific limbilor romanice) (v. Gallego 2012) și reprezintă o strategie de includere a obiectului în componentul presupozitional al enunțului în vederea transferării interpretării rematice asupra subiectului (Alboiu 1999)

- probleme teoretice

- ◆ distincția *centru / grup* joacă un rol hotărâtor în deplasarea verbului: centrele verbale au o poziție fixă, iar grupul verbal se deplasează
 - această generalizare explică în mod elegant absența din română a fenomenelor de tipul inversiune auxiliar - subiect (engl. *SAI = subject-auxiliary inversion*) (care se derivă prin deplasarea auxiliarului în domeniul C), prezente în alte limbi romanice (franceza) sau germanice (engleza)
- ◆ fenomenele de încorporare și de blocare a deplasării sintactice constituie argumente solide pentru integrarea trăsăturilor categoriale ([+V], [+N] etc.) în componentul sintactic
- ◆ o altă distincție care se dovedește relevantă este cea dintre *centrele încorporante și centrele nonîncorporante*
 - semiadverbele și marca de negație *ne-* se încorporează în structura verbului și se deplasează odată cu acesta, pe când auxiliarele verbale și complementizatorul *să* nu se încorporează
 - astfel, din punct de vedere morfofonologic, centrele încorporante au un comportament afixal, pe când cele nonîncorporante sunt mai degrabă clitice morfofonologice, nu afixe

Analiză diacronică

- deplasarea verbului
 - ◆ deplasarea verbului în domeniul C (formele finite)
 - deplasarea V-la-C este mult mai frecventă în limba veche și se manifestă prin inversiune (V-AUX, V-CL, V-CL-AUX)
 - deplasarea V-la-C este disponibilă în limba veche într-un număr mai mare de contexte sintactice decât în limba modernă; deplasarea V-la-C nu se manifestă doar în vederea verificării trăsăturii [+directiv], ci reprezintă o strategie generală de marcare a forței asertive (v. Ledgeway 2008), specifică limbilor romanice vechi
 - prin aplicarea testelor sintactice propuse în bibliografia de romanistică pentru analiza fazelor vechi ale limbilor romanice ca sisteme cu gramatică V2 relaxată (cu excepția francezei vechi, care prezintă o gramatică V2 strictă), se poate conchide că structurile cu deplasare V-la-C din româna veche sunt o formă reziduală a gramaticii V2 romanice în româna veche
 - ◆ deplasarea joasă a verbului dă naștere la fenomenul dislocării nucleului verbal, specific limbilor romanice vechi (etichetat ca *interpolare* sau engl. *(IP-)scrambling*)
 - dislocarea nucleului verbal se analizează prin deplasare joasă a verbului și verificarea trăsăturilor centrelor din domeniul flexionar prin ACORD la distanță
 - procesul de ACORD la distanță a fost eliminat diacronic în toate contextele în care are a face cu verificarea morfologiei (atât în domeniul verbal, cât și în domeniul nominal, v. Cornilescu și Nicolae 2011a)
 - procesul de eroziune morfofonologică care caracterizează tranziția de la latină la limbile romanice se traduce, din punct de vedere tehnic, ca slăbire a instanțierii paradigmatică (Schifano 2015a), fapt care conduce la verificarea trăsăturilor de morfologie prin deplasare sintactică
- analiza românei vechi adaugă o nouă intrare în tipologia fenomenului V2 romanic: satisfacerea constrângerii V2 prin deplasarea grupului verbal
- atât deplasarea verbului la C, cât și deplasarea joasă a verbului pot fi explicate prin surse latinești
- relația dintre textele vechi românești și sursele străine / modele străine
 - ◆ în analiza posibilității ca textele vechi românești să fi fost influențate de texte / modele sintactice străine, am identificat două situații relevante:

- există calcuri parțiale de structură, care nu respectă regulile sintaxei vechi, însă care se greșesc imperfect pe opțiuni sintactice ale limbii vechi (e.g. inversiunea la dreapta negației, greșită pe disponibilitatea enclizei pronominale în româna veche); unele fenomene de contact pot consolida, de fapt, opțiuni din gramatica limbii-țintă (encliza pronumelui reflexiv din slavonă consolidează într-o anumită măsură gramatica V2 a românei vechi, dat fiind că una dintre manifestările gramaticii V2 în româna veche este encliza pronumelor clitice)
- încercarea de imitare a topicii străine prin exploatarea unor opțiuni de topică specifice românei determină uneori încălcări ale interpretărilor pragmatice cu care sunt asociate aceste opțiuni de topică în română (e.g. la Cantemir, topicalizarea CP, structură care este asociată în româna veche și modernă cu exprimarea contrastului, este folosită în contexte neutre, ca efect al imitării unei gramatici cu centru final)

Gramaticalizare

- limba română veche este caracterizată de două sisteme de auxiliare
 - ♦ primul dintre acestea, caracterizat prin faptul că auxiliarul marchează valori de mod (și modalitate), a fost păstrat în trecerea de la româna veche la româna modernă; cel de-al doilea sistem, în care auxiliarele au o structură morfologică complexă și marchează atât modul (și modalitatea), cât și timpul, a fost eliminat diacronic
 - fenomenul eliminării formelor din cel de-al doilea sistem de auxiliare este surprinzător din perspectivă romanică, dat fiind că, în general, în trecerea de la latină la limbile romanice au fost eliminate formele sintetice (v. Ledgeway 2012 și bibliografia)
 - cel de-al doilea sistem de auxiliare a fost eliminat deoarece, în structurile respective, auxiliarul marchează atât categoria de mod (specifică auxiliarelor românești), cât și categoria de timp (în mod nespecific pentru auxiliarele românești nonpasive), deci nu se încadrează în tiparul specific de gramaticalizare a auxiliarelor românești (i.e. reanaliză ca MOOD⁰)
 - acest proces de eliminare diacronică oferă o nouă imagine a procesului de gramaticalizare: gramaticalizarea presupune, pe lângă pierderea de trăsături sintactice și semantice și slăbire morfofonologică (Roberts și Roussou 2003; Roberts 2007), și *încadrarea în tipare specifice*; neîncadrarea în tiparele specifice atrage eliminarea din sistem